

Astrid, Barnaart en Cycloop: het ABC van de AWD

Een veldnamenwoordenboek

In het ruige duingebied bestaan geen straatnamen en adressen, maar wel veldnamen of toponiemen. Vaak hebben die een interessante oorsprong. Maar ze dreigen op moderne kaarten wel te verdwijnen. Twee auteurs hebben zoveel mogelijke veldnamen in de Amsterdamse Waterleiding Duinen in een boek vereeuwigd.

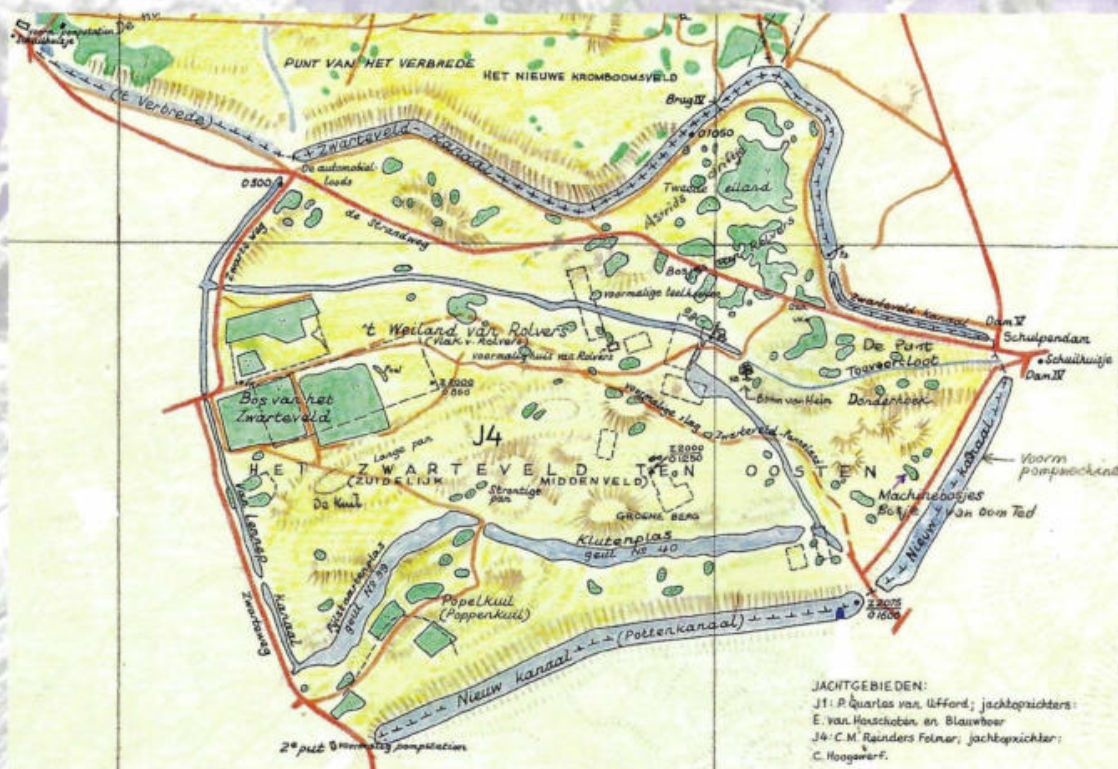
GERT BAEYENS & LOEK HULSEBOSCH

Veldnamen fungeren als straatnamen in het stratenloze buitengebied. In de bebouwde kom kan je afspreken op Kerkplein 8, maar in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) bestaat geen Haasvelderweg 27, zelfs niet toen de boerderij er nog stond. Zoals iedere agrariër in het Nederland van vroeger eeuwen verzonnen de duinboeren hun eigen plaatsaanduidingen. Elke akker of teelhoek had een eigen naam, meestal die van de teler zelf. Maar ook jachtopzichters of stropers die elkaar ergens wilden treffen, moesten

exact weten welk bosje of delletje werd bedoeld. Veldnamen waren onmisbaar in de communicatie en de ruimtelijke oriëntatie. Ze vormen een soort mentale kaart van het duinlandschap. Veldnamen herinneren ons aan personen, anekdotes, dieren, gewoonten en leefregels. Het gebruik van veldnamen in Nederland is langzaam aan het verminderen. De ouderen onder ons gebruiken ze nog en weten wat ze betekenen, maar op moderne plattegronden en kaarten verdwijnen ze meer en meer.

Veldnamen als cultureel erfgoed

De duinkenners Frans van den Berg (cartograaf, 1931-1988) en Engel van der Meulen (jachttopzichter, 1912-2001), hebben in die zin een ware schatkamer nagelaten, nu gekoesterd en beheerd door het Genootschap Oud de Zilck. Gert Baeyens en Jaap Duyve hebben in hun boek 'Lezen in het duin' veel van deze nalatenschap veilig gesteld. Als aanvulling op deze uitgave heeft Gert Baeyens een nieuw boekwerk

Kaarten vol namen vragen om nadere verklaring. Genootschap Oud de Zilck bewaart de schatkamer van nagelaten kaarten van Frans van den Berg Engel van der Meulen met zorg en nog steeds zijn niet alle geheimen onttrafeld.

De boerderij van Panneland is volgens mondelinge overlevering gebouwd rond 1855 en is in 1948 afgebroken. De boom rechts op de foto is nog steeds terug te vinden aan de rand van het perceel aan de Pannelandseweg. Foto: Loek Hulsebosch.

samengesteld waarin alle tot nu toe beschikbare kennis over veldnamen is verzameld en alle door Frans van den Berg handgetekende veldkaarten zijn opgenomen.

De oudste namen vond Frans op kaarten uit de zeventiende en achttiende eeuw. Ook financiële stukken zoals (ver)koopaktes, belastingregisters en vergunningen dienden als bron. De meeste kennis werd echter vergaard door het afnemen van interviews, omdat veldnamenkennis immers in de hoofden van mensen zit. Deze oral history is nu als cultureel erfgoed opgetekend.

Wat lees je in een veldnaam?

Soms is de betekenis van veldnamen logisch en voor de hand liggend. Andere namen laten zich verklaren door interessante anekdotes of gebeurtenissen. Enkele voorbeelden: Berkenvlak, Abelenwal en Rietkuil spreken voor zich; de Scilladel verradt kleinschalige bollenteelt. De aardappelveldjes uit de negentiende-eeuwse gloriejaren dragen meestal de naam van de teler: het Ariejannevlak van Arie en Jan Meiland, het Bokkumerduin naar de bijnaam van de Zandvoortse dorpsomroeper Floris Molenaar. In de namen van winkanalen wordt het bestuur van de Duinwater-Maatschappij gememoreerd, zoals het Van der Vlietkanaal, naar Willem van der Vliet, die van 1851 tot 1896 tot de directie behoorde. Veldnamen met diersoorten verwijzen enerzijds naar hun woonplaats, zoals in de Meeuwenduintjes, het Wilpevlak of de Vossenbergh, en anderzijds naar de jacht, zoals in het Hondegat, een gegraven drinkpoel, of de Kattenpan. Jacht-opzichter H. Alberts placht eksters en kraaien te schieten met behulp van een opgezette kat. Hij duwde het pluizige beest een dode kauw tussen de poten, waarop menig Corvide luidkeels kwam alarmeren, meestal voor de laatste maal.

Jagers en stropers

Vooral de jacht heeft veel personen in veldnamen vereeuwigd. Jachtopzichters hielden op de hoogste duintoppen hun veld in de gaten: Jan van Honschooten op de Ome Janneberg, Kees van der Valk op de Kees Vaereberg. Kees was de va(d)er van Jan, die ook jachtopzichter werd. De Blomberg heeft niks met bloemen vandoen, maar maakt jager O.P.N. Blom onsterfelijk als een beste schutter. Stroper Jan de Weers werd betrapt bij het legen van zijn strikken, maar verzette zich met veel geweld, uiteraard in het Vlakje van Jan de Weers.

Dat de Schoenmakersdel met een stroper verbonden is, lees je er zo niet aan af. De ouwe Willem Bol kon zeer behendig konijnen 'nekken'. Bij het delven pakte hij het konijn bij de kop en gooide het in één greep over zijn schouder,

waarbij tegelijk de nek gebroken werd.

Toen Bol op een dag konijnen ging verschalken met zijn zwager, een Amsterdamse schoenmaker, wilde die dat ook wel proberen. Hij dook in het hol, greep een konijn, martelde er even mee en smiet het over zijn schouder. Het konijn verdween met grote sprongen in de ruigte, staart op! Willem trok daarop de schoenmaker uit de grond, vloekte stevig en sprak vanaf die dag (in 1928) over de Schoenmakersdel.

Er is nog huiswerk over

Het basisarchief van Frans van den Berg bevatte naast de circa vijfhonderd in het boek genoemde namen, nog zo'n driehonderd niet verklaarde. Buiten het duin, met name in de zanderijen, dragen bollenakkers ook hun specifieke aanduiding en verhaal. Een nadere analyse van deze toponiemen zou de moeite waard zijn. Kijk bijvoorbeeld naar akkertjes met Vlak of -vlak; die liggen, op een paar na, allemaal in de westelijke helft van het duin. In het oosten spreekt men van Hoek. Zijn hoeken groter? Vlakker? Anders bewerkt? En klopt het dat valleien ten zuiden van de provinciegrens 'dellen' zijn en in Noord-Holland 'pannen'? Kortom, de veldnamen in en rondom de AWD zijn nog niet uitputtend ontrafeld; het onderzoek krijgt zeker een vervolg. Het genootschap houdt zich dan ook aanbevolen voor aanvullingen en correcties. Het ABC van de AWD, met daarin dus onder andere de verklaring van de veldnamen Astrid, Barnaart en Cycloop, is te bestellen of af te halen bij het Genootschap Oud de Zilck (www.ouddezilck.nl). In de vierde editie (2012) zijn registers toegevoegd van plaatsnamen en personen en zijn de kaarten haarscherp afgedrukt.

GERT BAEYENS IS AUTEUR VAN HET BOEK 'LEZEN IN HET DUIN'.

LOEK HULSEBOSCH IS ARCHIVARIS VAN STICHTING GENOOTSCHAP OUD DE ZILCK.

Jachtopziener Engel van der Meulen in actie. Een deel van de veldnamen is te danken aan activiteiten van jachtopzieners of hun tegenpartij, de stropers. Achter elke naam schuilt een verhaal. Foto: Archief Frans van den Berg, collectie Genootschap Oud de Zilck.